

Representation of the resistance culture of the commanders of the imposed war in the books of Holy Defense (the study of the books "Meeting in Fake", "Ambush by Gold Rose", "Mohammad Masih Kurdistan", " the light of Badr"

Meysam Farokhi¹ | Zahra Khodaei²

Abstract

The commanders of the imposed war were young warriors who managed the war and spent their lives defending and guarding the soil of Iran. They were in the first line of defense, resistance, stability and standing. Resistance is one of the important elements influencing the process of war and the culture of resistance of commanders is a significant issue; Because culture is a specific pattern of behavior that distinguishes one society from another. Therefore, this research represents the resistance culture of the commanders of the imposed war in the sacred defense books. Among these, 4 examples of the prominent books that examine the life of war commanders have been selected as the target community and have been investigated and researched using the qualitative content analysis method. These four books include: Meeting in Fakeh, in the ambush of Gol Sorkh, Muhammad Masih of Kurdistan and the light of Badr, which shows the lives of the martyred commanders, Hasan Bagheri, Ali Sayad Shirazi, Muhammad Borujerdi and Ismail Daqaiyeghi. As a result of this research, the resistance culture of commanders was represented in three main themes of vision, tendency and action, which vision includes the sub-categories of religious thought, strategic thought and revolutionary thought. The trend includes attitudes such as the spirit of authority and standing, impact and influence, patience, effort, support, self-belief and action, and also includes military, social and cultural measures. In creating these works, the authors have used language as a simple reflector of meaning and reflected all the meanings in the vision, tendency and action of the commanders simply through language. By analyzing and reviewing these books, we found that the culture of resistance is considered a special and special value for the commanders and is an important issue in the sacred defense that can be mentioned as a role-playing element. An element that with its formation in the society, other dimensions of resistance will also appear.

Keywords: representation; culture, Resistance culture, imposed war commanders.

-
1. Corresponding Author: Associate Professor of the Department of Communication and Cultural Studies, Tehran Refah Faculty. farokhi@refah.ac.ir
 2. Master's degree in Cultural Studies, soore University

بازنمایی فرهنگ مقاومت فرماندهان جنگ تحمیلی در کتب دفاع مقدس (مورد مطالعه کتاب‌های ملاقات در فکه، در کمین گل سرخ، محمد مسیح کردستان، روشنای بدر)

میثم فرخی^۱ | زهرا خدائی^۲

۱۱

سال ششم

پاییز و زمستان ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۷/۱۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۱۱/۰۲

صص: ۳۲-۱

شاپا چاپی: ۶۳۳۸-۲۵۳۸

الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷



DOR: 20.1001.1.25386328.1403.6.11.1.6

چکیده

فرماندهان جنگ تحمیلی، رزمندگان جوانی بودند که جنگ را مدیریت و زندگی خود را در مسیر دفاع و پاسداری از خاک ایران سپری کردند. فرهنگ مقاومت از عناصر مهم تأثیرگذار در روند جنگ بوده و این موضوع ناظر به فرماندهان دفاع مقدس حائز اهمیت و قابل تأمل می‌باشد. در این راستا پژوهش مذکور به بازنمایی فرهنگ مقاومت فرماندهان جنگ تحمیلی در کتب دفاع مقدس می‌پردازد. در این زمینه ۴ نمونه از کتاب‌های شاخص که بررسی زندگی فرماندهان جنگ تحمیلی پرداخته شده شامل: ملاقات در فکه، در کمین گل سرخ، محمد مسیح کردستان و روشنای بدر به‌عنوان جامعه هدف انتخاب شده و به روش تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است. این چهار کتاب زندگی فرماندهان شهید حسن باقری، علی صیاد شیرازی، محمد بروجرودی و اسماعیل دقایقی را نشان می‌دهد. با بررسی چهار اثر مذکور که به توصیف و بازآفرینی ارزش‌های دینی، انقلابی، وقایع و صحنه‌های جنگ، روحیات فردی و ... فرماندهان پرداخته بود تلاش شد با مشاهده و بررسی ارزش‌ها و هنجارهای نهفته در آن‌ها و روابط اجتماعی‌شان به فرهنگ مقاومت و الگوی فرهنگی مرتبط پی برد. نتایج حاکی از آن است که فرهنگ مقاومت فرماندهان در سه مضمون اصلی بینش، گرایش و کنش بازنمایی شد که بینش شامل مقوله‌های فرعی اندیشه دینی، اندیشه راهبردی و اندیشه انقلابی است. گرایش شامل روحیاتی نظیر روحیه اقتدار و ایستادگی، اثرگذاری و نفوذ، صبر و شکیبایی، تلاشگری، حمایتگری، خودباوری و کنش نیز شامل اقدامات نظامی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود. در این پژوهش پس از بررسی مقوله‌ها مشخص شد که فرهنگ مقاومت یک موضوع صرفاً دفاعی نیست؛ بلکه فرهنگی پویا، تهاجمی و مبتنی بر تفکر و دوراندیشی است. فرهنگ مقاومت با مفهوم هویت پیوند دارد و این پیوند در مقوله‌های اصلی مشخص می‌باشد. نویسندگان در خلق این آثار از زبان به‌عنوان یک بازتاب‌دهنده‌ی ساده‌ی معنا استفاده کرده‌اند و تمام معانی موجود در بینش، گرایش و کنش فرماندهان را به‌واسطه زبان صرفاً بازتاب دادند. فرهنگ مقاومت برای فرماندهان ارزش خاص و ویژه‌ای به‌حساب می‌آید و مسئله‌ی مهمی در دفاع مقدس است که می‌توان از آن به‌عنوان یک عنصر نقش‌آفرین یاد کرد. عنصری که با شکل‌گیری آن در جامعه، ابعاد دیگر مقاومت نیز بروز خواهد کرد.

کلیدواژه‌ها: بازنمایی، فرهنگ، فرهنگ مقاومت، فرماندهان جنگ تحمیلی.

۱. نویسنده مسئول: دانشیار گروه ارتباطات و مطالعات فرهنگی، دانشکده رفاه، دانشگاه سوره، تهران، ایران.

Email: farokhi@refah.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد مطالعات فرهنگی، دانشکده رفاه، دانشگاه سوره، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

حمله رژیم بعث عراق، جمهوری اسلامی ایران را برای دفاع از تمامیت ارضی و حفظ ارزش های خود به پا داشت. این جنگ که ۸ سال به طول انجامید برشی از تاریخ کشور است که محل رشد و شکوفایی جوانان و نمود رشادت ها، از خود گذشتگی ها، ایستادگی و ... رزمندگان بود. «جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، زمینه ظهور ارزش هایی مانند شجاعت، فداکاری، وفاداری، صداقت، ایثارگری، شهادت طلبی، همنوع گرایی و رهبری و تقید به آن را در بالاترین درجه، امکان پذیر نمود. بسیاری از ارزش هایی که در دوران دفاع مقدس رشد کردند و جلوه های ویژه ای را از خود بروز دادند، عام بوده و قابلیت آن را دارند که در تمامی زمان ها و مکان ها رشد کنند و به کار گرفته شوند» (فاطمی و اسلامی فارسانی، ۱۳۹۷: ۱۱۴).

با خلق رشادت ها و حوادث دفاع مقدس نیاز به نشان دادن و ثبت ابعاد گوناگون صحنه ها و ارزش های جنگ تحمیلی احساس شد. در حوزه ادبی، در راستای ثبت و نشان دادن این نقش ها، حوزه جدیدی در ادبیات شکل گرفت که از آن با نام ادبیات دفاع مقدس یاد می کنند. دفاع مقدس به تنهایی یک ارزش برای مردم ایران است و فرماندهان جوان سکان دار مقابله با تهاجم و از عناصر حیاتی این نبرد بوده و مصداق بارز ارزش های فرهنگی هستند که در صحنه ی نبرد حماسه ها آفریدند و این حماسه ها از برجسته ترین دستاوردهای دفاع مقدس است.

در دسته بندی آثار ادبی و هنری جنگ؛ آثاری که پیرامون وقایع روزهای جنگ و فرآیند آن هستند و بر اساس واقعیات خلق شده اند، آثار درجه ی اول هستند و بررسی آن ها به عنوان آثار درجه اول از اهمیت بالایی برخوردار است و منجر به تولید آثار دیگری می شود

با این حال، فرهنگ مقاومت در ادبیات مقاومت و پایداری، ظرفیت های فراوانی برای بسط و تقویت اصول انقلاب دارد اما به دلیل کاستی های تحقیقاتی و روش شناختی و نظری در پدیدارشناسی مغفول مانده است (نامنی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۳). از طرفی ماندگارترین آثار ادبی جهان، مستقیم یا غیرمستقیم با مقوله جنگ و ادبیات پایداری در ارتباط بوده اند لذا ادبیات مقاومت خود فرصتی برای بروز و ظهور مایه های ادبی یک ملت تلقی می شود (چهرقانی، ۱۳۹۶: ۲۶-۲۷). در نگاه دیگر فرهنگ مقاومت را می توان به عنوان یکی از آموزه های تأثیرگذار انقلاب

اسلامی دانست؛ بنابراین جهت حفظ و انتقال این ارزش‌ها به نسل آینده برای الگوسازی، حفظ، ثبت و بررسی فرهنگ مقاومت مسئله مهمی است. از جهت دیگر یکی از مهم‌ترین و ماندگارترین راه‌های انتقال فرهنگ دفاع مقدس و فرهنگ مقاومت به نسل‌هایی که آن دوره را تجربه نکرده‌اند کتاب‌های این حوزه هستند. آثار مکتوب دفاع مقدس، باعث زنده ماندن حماسه‌های رخ داده در هشت سال جنگ می‌شوند. «آموزه‌های فرهنگی دفاع مقدس، مؤلفه‌ی محوری و استمراربخش انقلاب اسلامی است که باید حفظ و بازتولید شود و به نسل‌های بعد انتقال یابد تا مبنای ارتقاء قدرت ملی، بازدارندگی ملی، پایداری ملی، توسعه بالندگی و از همه مهم‌تر تجهیز و طی نمودن نقشه راه بلندمدت انقلاب اسلامی باشد» (خضرای راد و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۵). در این راستا تحلیل و بررسی کتاب‌ها به‌عنوان آثاری درجه اول و همه‌جانبه، در ابعاد مختلف علی‌الخصوص فرهنگ مقاومت و بازنمایی آن در فرماندهان دفاع مقدس از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. در این راستا بعد از بررسی و سنجش ۴۰ جلد از کتاب‌های فرماندهان لشکر استان‌های مختلف کشور چهار عنوان از جامع‌ترین آثار ادبیات دفاع مقدس در ارائه فرماندهان جنگ تحمیلی که دربرگیرنده ابعاد مختلف زندگی آن‌ها بود برگزیده شد تا در آن به این مسئله پرداخته شود که در آثار ادبیات دفاع مقدس، فرهنگ مقاومت این فرماندهان چگونه بازنمایی شده‌اند؛ در ثبت و نشر فرهنگ مقاومت چقدر موفق و درست عمل شده و به بخشی از ابعاد پیچیده و متنوع جنگ که به‌مثابه نوعی از حیات اجتماعی است پی برده شده است به‌بیان دیگر در این پژوهش به چگونگی بازنمایی فرهنگ مقاومت فرماندهان جنگ تحمیلی در کتب دفاع مقدس مورد مطالعه پرداخته خواهد شد.

مبانی نظری

بازنمایی

بازنمایی^۱ از مفاهیم اصلی در مطالعات فرهنگی است و استوارت هال^۲ شاخص‌ترین چهره مطالعات فرهنگی است. فرهنگ لغت آکسفورد بازنمایی را چنین تعریف می‌کند: «چیزی که چیزی دیگر

1 Representation

2 Stuart Hall

را نشان می‌دهد یا توصیف می‌کند» اما در علم ارتباطات، بازنمایی را تولید معنا از طریق چارچوب‌های مفهومی و گفتمانی می‌دانند (مهدی زاده، ۱۳۸۷: ۱۵). «بازنمایی همان تولید معنای مفاهیم موجود در ذهن‌های ما از طریق زبان است. پیوند میان مفاهیم و زبان است که ما را قادر می‌سازد به جهان واقعی اشیاء، انسان‌ها، رویدادها، یا درواقع جهان‌های تخیلی اشیاء، انسان‌ها، یا رویدادهای خیالی اشاره کنیم.» (هال، ۱۳۹۶: ۳۵).

رهیافت‌های بازنمایی

هال پس از توضیح سیستمی بازنمایی و تشریح چگونگی ساخت معنا در زبان، بازنمایی را فرایندی متشکل از ارتباط بین اشیاء، مفاهیم و نشانه‌ها می‌داند و برای بیان ارتباط این مفاهیم با یکدیگر یک طبقه‌بندی ارائه می‌دهد و نظریه‌های بازنمایی به سه رویکرد نظری تقسیم می‌شوند:

۱- رویکرد بازتابی^۱: در این رویکرد هال عقیده دارد که زبان، بازتابی ساده از معناست و تمامی معانی در خود شخص، شیء، اتفاق و دیگر موارد وجود دارد و زبان صرفاً بازتاب‌دهنده‌ی این معانی است. در این رویکرد هال معتقد است که معنا درشی، شخص، ایده یا رویداد موجود در جهان خارج نهفته است و کارکرد زبان همانند آینه‌ای است که معنای صحیح را به همان صورت که در جهان خارج وجود دارد بازتاب می‌دهد (فرخی، ۱۳۹۷: ۶۲).

۲- رویکرد التفاتی (تعمدی)^۲: هال در رویکرد تعمدی معتقد است که زبان صرفاً بیان‌کننده‌ی موضوعی است که خالق اثر قصد دارد آن را بیان کند و کلمات و نقش‌ها، معنایی را با خود به همراه دارند که مؤلف یا خالق اثر مدنظر دارد. «به عبارتی این رویکرد ناظر بر این مفهوم است که کلمات حامل معنایی مدنظر مؤلف می‌باشند. این رویکرد زبان را که نظامی کاملاً اجتماعی است؛ به یک بازی تماماً خصوصی تبدیل می‌کند.» (اشعری و شاه‌حسینی، ۱۴۰۲: ۸۴).

۳- رویکرد برساختی^۳: در این رویکرد مبنا بر این است که اشیاء و اتفاقات معنایی ندارند و معنا با استفاده از زبان و در زبان است که ساخته می‌شود. «بر مبنای این رویکرد، چیزها هیچ معنای خودبسنده‌ای ندارند بلکه ما، معانی را می‌سازیم و این عمل را به واسطه‌ی نظام‌های بازنمایی مفاهیم و نشانه‌ها انجام می‌دهیم» (پناهی و محمدزاده، ۱۳۹۵: ۷).

1 Reflective approach

2 Intentional approach

3 Constructive approach

فرهنگ

تمام ساختارها و گروه‌های اجتماعی برای ادامه و حیات خود نیاز به نیرویی برای هماهنگی، اتحاد، انسجام و تنظیم دارند که از آن با عنوان فرهنگ یاد می‌شود. فرهنگ دستاورد انسان‌هاست و گروهی را نمی‌توان یافت که بدون فرهنگ باشند؛ به عبارت دیگر فرهنگ عبارت است از آنچه یک ملت، جامعه و گروه دارد، کارهایی که انجام می‌دهد و اندیشه‌ها و ارزش‌هایی که در ذهنش می‌گذارند (امام‌جمعه، ۱۳۹۵: ۴۱). در تعریف فرهنگ تایلور^۱ معتقد است فرهنگ یا تمدن کلیت در هم تافته‌ای است از آداب و رسوم، دین، دانش، هنر، قانون، اخلاق و هر نوع توانایی که انسان‌ها می‌توانند از جامعه به دست آورند (عاشوری، ۱۳۸۰: ۴۷). هیلر^۲ می‌گوید: «باورها، نظام‌های فکری، فنون علمی، راه و روش‌های زندگی، رسم‌ها، سنت‌ها و تمامی شیوه‌های کردار که جامعه بدان سازمان می‌بخشد را فرهنگ می‌گویند» (همان: ۴۸) بورگادوس^۳ در تعریف فرهنگ معتقد است که به مجموعه راه و روش، اندیشه‌ی گروه‌های اجتماعی که از گذشته تا حال در آن گروه وجود داشته و از نسل پیشین به نسل بعدی می‌رسد را فرهنگ می‌گویند. در تعریف شورای عالی انقلاب فرهنگی کشور، فرهنگ «نظام‌واره‌ای است از عقاید و باورهای اساسی، ارزش‌ها، آداب و الگوهای رفتاری ریشه‌دار و دیرپا و نمادها و مصنوعات که ادراکات، رفتار و مناسبات جامعه را جهت و شکل می‌دهند و هویت آن را می‌سازد» (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۲: ۱۶). برای شناخت فرهنگ و پیدا کردن الگوهای فرهنگی، توجه به ارزش‌ها و هنجارهای نهفته در آن‌ها ضروری است. «بدون توجه به ارزش‌ها، توقعات و انتظارات نهفته در روابط اجتماعی نمی‌توان به درک و شناسایی فرهنگ نائل آمد» (امام‌جمعه، ۱۳۹۵: ۱۴۳). هنجارهای فرهنگی موضوع بسیار مهمی در شناسایی فرهنگ جامعه‌ی هدف است زیرا در اندیشه، کردار، فکر مردم آن گروه رخنه کرده و در رفتار و تمایلات آن‌ها تجلی پیدا می‌کند. از طرفی ارزش‌ها از آن‌جهت که موردقبول همه اعضای آن جامعه است ملاک و پایه‌ای برای شکل‌گیری هنجارهاست. ملاکی که بستری است برای انجام وظایف، نقش‌ها و فعالیت‌های اجتماعی در جامعه‌ی مورد مطالعه.

1 Taylor

2. Hiller

3. Bogardus

فرهنگ مقاومت

مقاومت بر کلیه عکس‌العمل‌هایی اطلاق می‌گردد که ممکن است به شکل تدابیر اجرایی و بازدارنده باشد و گروه یا سازمان یا فردی در رویارویی با تهدیدها و خطرها و تجاوزهای خارجی یا داخلی با آن روبه‌رو می‌شود. بر این اساس مقاومت، به کلیه عکس‌العمل‌هایی اطلاق می‌گردد که ممکن است به شکل تدابیر اجرایی یا داخلی با آن روبه‌رو شود (میرقادری و کیانی، ۱۳۹۱: ۷۰). تبیین شاخص‌های فرهنگ مقاومت در هر کشوری بر اساس نشانگان تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و جامعه‌شناختی قابل تبیین می‌باشد؛ به عبارت دیگر، می‌توان رفتار معناداری را در داخل بافت ذهنی و ادراکات مشترک جامعه مشاهده نمود» (مصلی نژاد، ۱۳۹۳: ۶).

در ایران نیز فرهنگ مقاومت تعاریفی دارد که با دیگر جوامع متفاوت است. این تعاریف و نشانه‌ها را در ایران می‌توان بر اساس مفاهیمی همانند خوداتکایی، پایداری، مقاومت، بازدارندگی، دفاع مؤثر و کنش نامتقارن بررسی کرد. در لایه‌های زیرین مقاومت و پایداری نیز مفاهیم مختلفی نهفته است. از همین روست که دفاع مقدس هشت‌ساله، باعث ظهور و بروز صحنه‌ها و جلوه‌هایی شد که سرشار از مقاومت و پایداری هستند.

فرهنگ مقاومت در ساحات گوناگون سخت و نرم بروز کرده اما این فرهنگ در عرصه نرم و اندیشگانی نمود بنیادی‌تر و قدرتمندتری دارد (نامنی، امیراحمدی، شریعتی، ۱۴۰۱: ۲۳). در این پژوهش فرهنگ مقاومت به معنای زندگی مقاومت‌مدارانه و اجرای الگوهای مقاومتی در همه جنبه‌های حیات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی انسان است. به بازنمایی آن در عرصه‌ی نرم که نمود بنیادی و قدرتمندتری دارد پرداخته می‌شود و فرهنگ مقاومت را در روحیه‌ی فرماندهان جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی که شامل مصداق‌هایی چون روحیه‌ی جهادی، استکبارستیزی، مردم‌سالاری دینی، تأکید بر هویت دینی، ایستادگی، صبر، سازش و ... است تبیین می‌گردد.

بینش

ذهن انسان، مفاهیم متصوره‌ی را با یکدیگر ترکیب می‌نماید و میان آن‌ها حکم برقرار می‌کند و در پی آن گزاره‌های تصدیقی شکل می‌گیرد. انسان در مقام استدلال با ترکیب و تحلیل دانسته‌های صدیقی، ندانسته‌های خود را به دانسته تبدیل می‌کند. پس می‌توان گفت اندیشیدن در انسان به دو

گونه تعریف می‌شود. مجموعه مفاهیم تصویری، تصدیقی و ترکیب و تحلیل میان آن‌ها برای تعریف و استدلال همان است که از آن با عنوان بینش یاد می‌شود. بینش‌های انسان از دو عامل بیرونی و درونی تأثیر می‌پذیرد. عوامل بیرونی همان شناخت‌هایی است که هر انسانی از آغاز تولد با خود همراه دارد و اساس دیگر شناخت‌های او قرار می‌گیرد. شناخت‌هایی که از درون خود انسان می‌جوشند و اساس اندیشه‌های او را تکمیل می‌کنند نیز عامل درونی نام دارند (رازی، بی‌تا: ۲۴۶؛ عبدالله، ۱۴۱۲ق: ۱۵۵).

گرایش

واژه گرایش اسم مصدر از ریشه گرویدن است که می‌توان آن را در زبان عربی با واژه تمایل و رغبت برابر دانست. گرویدن با تمایل پیدا کردن، حالتی نفسانی است که در پی تحقق یک بینش در شخص پدید می‌آید و زمینه را برای صدور رفتار یا کنش در انسان فراهم می‌سازد. تحقق بینش‌ها در انسان به تنهایی سبب پیدایش گرایش‌ها نمی‌شود. بلکه تصدیق به سودمند بودن بینش عامل دیگری است که موجب می‌شود شخص به انجام یک رفتار گرایش یا تمایل پیدا کند (ملاصدرا، ۱۳۶۲: ۱۶۴).

کنش

«کنش» معمولاً به آن قسم از فعل آدمی اطلاق می‌شود که با قصد و نیت انجام پذیرد و انسان انتظار دارد که پس از انجام آن به هدفی خاص دست یابد (ریمون، ۱۳۸۹: ۷۰). کنش عبارت از تمام رفتارهای انسانی که در آن فرد کنشگر معنای ذهنی به رفتارش نسبت می‌دهد. کنش در این معنا ممکن است مشهود یا صرفاً درونی یا ذهنی باشد، ممکن است شامل مداخله مثبت در یک موقعیت، یا خودداری عمدی از چنین مداخله‌ای یا پذیرش منفعلانه وضعیت باشد. آگاهانه بودن، ارادی بودن، هدف‌دار بودن، معنادار بودن و تناسب داشتن با موقعیت‌های زمانی، مکانی و اجتماعی از ویژگی‌های کنش است (کرایب، ۱۳۸۲: ۹۳-۹۴).

پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی با موضوع بازنمایی آثار دفاع مقدس و همچنین مقاومت در جنگ انجام شده است که تعدادی از آن‌ها به‌عنوان پیشینه پژوهش بررسی شد.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	نام نویسنده	عنوان تحقیق	خلاصه نتایج
۱	کافی، خیراندیش و افشون (۱۳۹۵)	مقایسه‌ی شأن پایداری در سه کتاب سووشون (سیمین دانشور) ای کاش گل سرخ نبود (منیژه آرمین) و دا (سیده زهرا حسینی)	در این پژوهش که از روش مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده، محقق به این نتیجه دست یافته که هر سه اثر در حیطه‌ی ادبیات پایداری جای می‌گیرند و برخی از ویژگی‌های این ادبیات را دارا هستند اما در بهره‌برداری از مفهوم پایداری، باهم متفاوت‌اند. محقق در این تحقیق به این اولویت‌بندی رسیده است که سووشون از جایگاه ممتازی برخوردار است. کتاب دا سرشار از لحظه‌های استقامت و پایداری است و صرفاً محصور به زمان خاص جنگ است؛ و کتاب ای کاش گل سرخ نبود از منظر پایداری از این دو کتاب ضعیف‌تر است.
۲	فرخی (۱۳۹۷)	بازنمایی ویژگی‌های رهبری فرماندهان جنگ تحمیلی در سینمای دفاع مقدس، فیلم‌های به کبودی یاس، شور شیرین و ایستاده در غبار	در نتیجه‌ی این پژوهش که با روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده بعد از کدگذاری و استخراج مفاهیم از فیلم‌های موردبررسی، مقوله‌های اصلی و فرعی نیز استخراج شدند و ویژگی‌های رهبری فرماندهان در فیلم‌های مورد مطالعه در ۳ بخش ویژگی شخصیتی که شامل ویژگی‌های ظاهری، مهارت‌ها، انگیزه‌ها و خصلت‌هاست، ویژگی رفتاری نظیر رفتار شخصی، رفتار سازمانی، اقدامات راهبردی است و عوامل وضعیتی که شامل ویژگی‌های پیروان و ویژگی محیطی است بازنمایی شده.
۳	حسینی فر، ملایی توانی و نجار (۱۴۰۰)	بازنمایی خشونت نظامیان عراقی در خاطره نگاشته‌های اسرای ایرانی جنگ/دفاع مقدس	این پژوهش با استفاده از رویکرد توصیفی تحلیلی در راستای پاسخ به سؤال پژوهش به این نتایج دست یافت که خشونت فیزیکی جزئی همیشگی از زندگی روزانه‌ی اسرا بوده است. همچنین دسته‌بندی برای انواع خشونت‌ها ارائه داده و آن را تقسیم‌بندی کرده و به ۳۶ نوع شکنجه رسیدند و فراوانی‌های آن را در کتب بررسی کرده و به نمودار مشابهت‌های نوع شکنجه از نگاه خاطره نگار دست یافته است.
۴	میری و نصراللهی (۱۴۰۰)	بازنمایی شخصیت زن در کتاب‌های خاطره نگاری دفاع مقدس (مطالعه موردی)	این پژوهش که با روش تحلیل مضمونی انجام شده است به بازنمایی چهره زن در کتاب‌های مورد مطالعه پرداخته و بعد از گذراندن مراحل تحقیق به الگوی عوامل شخصیت ساز رسیده که شامل بینش و گرایش و کنش می‌شود. سپس هر کدام از عوامل را تشریح کرده و به بازنمایی جزئی آن‌ها

		کتاب‌های ساجی، صباح، زیباترین روزهای زندگی و چراغ‌های روشن)	پرداخته. در حوزه‌ی ینش مواردی همچون اعتقادات دینی اخلاقی و انقلابی را ذکر کرده و در حوزه گرایش مضامینی مانند روحیات خودساخته، مقتدر، منجر از جنگ، کنجکاو و عفیفانه ذکر شده است. در حوزه کنش نیز مواردی همچون کمک‌رسانی، فعالیت‌های مذهبی، انقلابی، نظامی، فرهنگی و مقید به انجام دادن فرایض دینی احصا شده است.
۵	سارادی فیلیپس، تامارا مارتسنیوک ^۱ (۲۰۲۳)	کارگزاری زنان و مقاومت در جنگ روسیه علیه اوکراین: از قربانی جنگ تا نیروی برجسته	این مقاله به بررسی اشکال متعدد مقاومت اعمال شده توسط زنان اوکراینی در مرحله کنونی جنگ روسیه علیه اوکراین می‌پردازد. و دستاوردهایی را که زنان با خدمت در ارتش اوکراین و همچنین تلاش‌های مهم زنان در حوزه‌های غیرنظامی به دست آورده‌اند، توضیح داده است. این پژوهش مقاومت را به‌عنوان یک عمل جنسیتی پیچیده که شامل مذاکره درباره هویت جنسیتی، نقش‌ها و هنجارها می‌شود، بررسی کرده و به این موضوع دست یافته که مقاومت در این حوزه چندوجهی است و شامل مقاومت نظامی و غیرنظامی می‌شود. سپس نشان داده که زنان اوکراینی چگونه به‌جای تلقی شدن به‌عنوان قربانی جنگ به نیروهای برجسته مقاومت تبدیل شده‌اند.
۶	گاوین ویدون ^۲ (۲۰۱۴)	مقاومت‌های نظامی، مقاومت در برابر جنگ و اخلاق افشاگری و افشاگری	این مقاله با توسل به تأملات جودیت باتلر در مورد بی‌ثباتی زندگی و پایان یافتن هستی‌شناسی‌های اومانستی لیبرال، ضرورت اخلاقی اجتناب از ارزش‌گذاری و شیطان‌سازی افراد مقاومت‌کننده‌ای را که انجام جنگ را بیش‌ازحد تحمل می‌کردند، بررسی کرده است. پژوهشگر در این مقاله به نیروهای نظامی به‌ویژه آن‌هایی که از ایالات متحده به آمریکا پناهنده شده‌اند پرداخته و نتایج را در چند محور معضل اخلاقی و مقاومت‌های نظامی، الزام اخلاقی، چالش‌های حقوقی و سیاسی، اعتراف و تبرئه اخلاقی، نقد اخلاق فردی و ناپایداری زندگی تشریح کرده تا به درک عمیق‌تر ابعاد اخلاقی و سیاسی مقاومت نظامی کمک کند.

1 Sarah D. Phillips, Tamara Martsenyuk

2 Gavin Weedon

پژوهش‌های فوق تلاش کردند به بازنمایی موضوعاتی مانند بازنمایی شخصیت زنان، بازنمایی خشونت، مقاومت و پایداری در دفاع مقدس بپردازند اما توجه به فرهنگ مقاومت به‌ویژه در حوزه فرماندهان دفاع مقدس که نقش مهم و اهمیت بسزایی در نتایج جنگ داشته‌اند توجهی نشده است. به همین جهت این پژوهش تلاش نموده تحلیل مطلوبی نسبت به این موضوع (فرماندهان دفاع مقدس) و ناظر به کتاب‌های مورد بررسی قرار دهد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. تحلیل محتوای کیفی فرآیندی است که در آن داده‌های کیفی جمع‌آوری، ساختاردهی و تفسیر می‌شوند تا قابل درک شوند. تحلیل محتوا اساساً گونه‌ای کدگذاری است. ارتباطات بر طبق یک چهارچوب مفهومی کدگذاری یا طبقه‌بندی می‌شوند. کدگذاری در تحلیل محتوا بر اساس تعریف مفهومی و تعریف عملیاتی متغیرها صورت می‌گیرد (مارشال، ۱۳۷۷: ۸۸). تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحلیل داده‌های متنی است. یکی از ویژگی‌های برجسته این تکنیک استفاده از مقوله‌هایی است که غالباً از الگوهای نظری اخذ شده‌اند؛ مقوله‌ها روی داده‌ها اعمال می‌شوند. نکته مهم در آن این است در اینجا برخلاف سایر رویکردها هدف تحلیل داده است (فلیک، ۱۳۸۷: ۳۴۷). هر شکلی از ارتباط، معمولاً مطلب‌های نوشته شده (داستان‌ها، روزنامه‌ها، متون و ...) می‌توانند به عنوان مواد اولیه تحلیل محتوا باشند. هم‌چنین سایر شکل‌های ارتباطی نیز در این مقوله گنجانده می‌شوند (مارشال، ۱۳۷۷: ۸۸).

در این پژوهش بعد از بررسی ۴۰ جلد از کتاب‌های فرماندهان لشکر استان‌های کشور، ۴ کتاب محمد مسیح کردستان (زندگینامه شهید محمد بروجردی)، روشنائی بدر (زندگینامه شهید اسماعیل دقایقی)، ملاقات در فکه (زندگینامه شهید حسن باقری) و در کمین گل سرخ (زندگینامه شهید علی صیاد شیرازی) که از جامع‌ترین کتاب‌ها بود به صورت نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد تا مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند. این کتاب‌ها تمام ابعاد زندگی فرماندهان، نحوه برخورد با نیروها، نحوه تصمیم‌گیری، چگونگی رفتار و صحبت و ... را شرح داده بودند و به دلیل مصاحبه‌های کامل و جامع و نگارش دقیق نمونه‌های مناسبی برای این پژوهش بودند. بر اساس نظر

کریپندروف^۱ (۲۰۰۴)، پژوهشگر باید واحدهای تحلیل را اعم از کلمه، جمله، پاراگراف، مقاله، خبر و... تعیین کند. در این پژوهش ناظر به واحد تحلیل، همه پاراگراف‌های مرتبط با فرهنگ مقاومت ملاک عمل قرار گرفت. (krippendorff, 2004: 80-82) سپس مفاهیم مرتبط با موضوع از کتاب‌ها استخراج شده و کدگذاری و مقوله‌بندی شدند. در مرحله آخر نیز کدهای مقوله‌ها و طبقات مختلف با یکدیگر مقایسه شده و معنا از این مقایسه داده‌ها استخراج گشت.

در این پژوهش برای اطمینان از قابلیت اعتبار، علاوه بر استفاده از منابع تاییدگر، مراحل کار با دقت فراوان و صرف زمان مناسب و کافی انجام شده است. برای رعایت انتقال‌پذیری، یافته‌های پژوهش از لحاظ روش استخراج، کدگذاری و مقوله‌بندی تحلیل و بررسی شد. برای حصول اطمینان‌پذیری، در تنظیم کدها علاوه بر ارزیابی صحیح و دقیق، به‌طور دائم کدها با کدهای اول مقایسه شده و همه کدها با سؤال تحقیق و هدف آن بررسی می‌شوند. در راستای افزایش تأیید پذیری در مراحل مختلف کار، داده‌های خام نگهداری شده و مورد بازبینی قرار می‌گیرد و علاوه بر بررسی مجدد، کیفیت یافته‌ها و تفسیرها بررسی می‌شود.

سؤال پژوهش

فرهنگ مقاومت فرماندهان جنگ تحمیلی در کتب دفاع مقدس مورد مطالعه چگونه بازنمایی شده‌اند؟

یافته‌های پژوهش

کدگذاری و استخراج مفاهیم کتاب‌های مورد مطالعه^۲

جدول ۲. استخراج مفاهیم مستخرج

ردیف	نکات (گزاره‌های کلیدی)	مفاهیم مستخرج	ارجاع
۱.	حتی مورد استهزاء قرار گرفت ولی او هیچ‌وقت رنجیده‌خاطر نمی‌شد، با لحن و کلام خوب توضیح می‌داد و آن‌ها را شرم‌منده خودش می‌کرد.	تحمل حرف‌های مخالف	ملاقات در فکه صفحه: ۱۰۳

۱ krippendorff

۲ با توجه به گستردگی جداول صرفاً به برخی از پاراگراف‌های منتخب از کتب در متن مقاله اشاره شد.

۲.	حسن باقری دریافت ضعف بزرگ جبهه‌ها فقدان اطلاعات از ماهیت و اهداف دشمن است متوجه شد کسی در ارتش و سپاه اطلاعات دقیقی ندارد که بتواند رفتار عراقی‌ها را تحلیل کند. او با این درک درست شروع به شناسایی دقیق دشمن کرد و گروه‌های شناسایی متشکل از نیروهای محلی را به همه محورها گسیل داشت. او کسانی نظیر شهید محمدحسین نامدار، محمدی احمد فروزنده احمد امیری حمید تقوی و... را به‌عنوان مسئولان اطلاعات عملیات محورها تعیین کرد و از آن‌ها گزارش روزانه می‌خواست.	شناسایی و تحلیل درست و کامل دشمن	ملاقات در فکه صفحه: ۱۰۶
۳.	حسن باقری کلان و گسترده به جنگ نگاه می‌کرد ما وقتی دشمن را می‌دیدیم می‌گفتیم ده تا تانک فلان جا هست اما حسن باقری می‌دانست اسم لشکر و یگان چیست چند گردان از فلان لشکر آنجا هست و بقیه لشکر کجاست. در آن روزها نگاهی که امروزه به آن نگاه راهبردی می‌گوییم، نداشتیم، ولی حسن باقری در همان روزها نگاه راهبردی داشت.	نگاه کلان و گسترده به جنگ	ملاقات در فکه صفحه: ۱۱۱
۴.	حسن باقری در گزارشی به بررسی عملیات مدرن پرداخت و در مقدمه آن نوشت عملیات دارای اشکالاتی در طراحی و اجرا در مراحل مختلف بود که با بررسی دقیق آن می‌توان تجاربی نوین آموخت و نقاط ضعف آن را کاسته و بر نقاط قوت افزود. حسن باقری سپس ضعف‌ها را به‌طور مفصل برشمرده بخشی را نیز به نقاط قوت طرح اختصاص داد.	شناخت نقاط ضعف و قوت و بررسی عملکرد جبهه خودی	ملاقات در فکه صفحه: ۱۳۵
۵.	چیزی در ارتش عراق نبود که از چشم تیزبین او پنهان باشد. می‌دانست سیستم گسترش عراق در منطقه چگونه است. کدام سپاه کدام محوطه را دارد. کدام لشکر کجا قرار گرفته است خط حشدان چقدر است. تیپ‌هایشان کجا مستقرند هیچ کس به‌اندازه او زرهی ارتش عراق را نمی‌شناخت. نوع تانک تعداد و مدل توپ ضد هوایی تسلیحات سبک و میزان مهمات یک گردان را می‌دانست. بر ارتش	یادگیری زبان دشمن (زبان عربی)	ملاقات در فکه صفحه: ۱۳۸

	عراق شناخت نظامی و سیاسی پیدا کرد. حسن باقری برای تسلط بر، دشمن به سرعت زبان عربی را یاد گرفت.	
۶.	به من گفت هر طور شده یخ پیدا کنم با تمهیداتی توانستم مقداری یخ پیدا کنم گفت پس از پیشروی برای سنگربندی تراورس لازم داریم شبانه به انرژی اتمی دارخوین رفتیم و تعدادی تراورس آوردیم در این عملیات دائم کنارش بودم؛ زحمت زیادی کشید گوشی بیسیم دستش و یک کالک جلویش بود. در همین حالت در شرایطی که آتش مبادله می شد به دست دیگرش خودکاری گرفته بود و با خط کش و نقاله درجه ها و گراها را روی نقشه مشخص و اعلام می کرد که شلیک کنند؛ برای من هم می نوشت که چه کاری انجام دهم در این بین از نان خشکی که در کنارش بود تکه ای می کند و می خورد وقت نداشت غذا بخورد حسن کار یک تیم را به تنهایی انجام می داد.	فعالیت زیاد و خستگی ناپذیری ملاقات در فکه صفحه: ۱۴۴
۷.	حسن دشمن را به خوبی می شناخت و این برای جمهوری اسلامی یک امتیاز بزرگ بود خیلی از فرماندهان می گفتند وقتی حسن باقری می جنگد انگار دشمن را می بیند و با او می جنگد. در تاریخ کمتر سابقه دارد کسی دشمن خود را از پشت بیسیم ببیند و بجنگد؛ سخنرانی های صدام را با دقت گوش می کرد بیسیم فرماندهان عراقی را می شنید و کشف می کرد که آیا دشمن روحیه جنگ دارد یا نه؟	شناخت دشمن و توجه به جزئیات آن ها ملاقات در فکه صفحه: ۲۴۸
۸.	شب را نیروهای عمل کننده در همان جا ماندند. باد زوزه می کشید و سرما بیداد می کرد و سرگرد علی صیاد شیرازی، آن شب تا صبح درحالی که پتویی به خود پیچیده بود به سنگرهای نگهبانان سر کشید و به فردا اندیشید که باید ستونی از واحدهای زرهی و تجهیزات نظامی به سوی شهر روانه می شد.	کار مستمر و بی توجهی به خستگی در کمین گل سرخ صفحه: ۱۴۶
۹.	سرگرد صیاد لابد برای این که فرصت فرار به جنایتکاران ندهد به فرمانده تیپ دستور داد از سمت شمال به طرف جاده آسفالت سقر به سندانج، گسترش پیدا کنند؛ زیرا که دشمن از آنجا می توانست با خارج ارتباط داشته باشد.	طرح ریزی برای مقابله با دشمن در کمین گل سرخ صفحه: ۱۴۷
۱۰.	صیاد در جواب مخالفان که معتقد بودند اجراشدنی نیست، گفت: راست میگویند، شما نمی توانید این طرح را اجرا کنید، اما من می	خودباوری در کمین گل سرخ

توانم و روحیه چنین کاری را دارم.		صفحه: ۲۴۲
۱۱. این مسئله خیلی من را عصبانی کرد سوار جیب شدم تا خودم بروم خط را از نزدیک ببینم مجبور بودم بروم با اینکه حضرت امام سفارش کرده بودند که من و آقای محسن رضایی تا آنجا که ممکن است زیاد جلو نرویم. چون ایشان روی ماها حساب باز کرده بودند و در آن زمان، پیدا کردن کسان دیگر مشکل بود.	حضور در خط اول نبرد	در کمین گل سرخ صفحه: ۳۰۴
۱۲. حضور در خط پدافندی هور کار راحتی نبود دقایقی که می دانست نیروهایش در شرایط سختی هستند به آنها سر می زد و کنارشان می ماند؛ حتی گاهی با مسئول پاسگاه تماس می گرفت و می گفت تا یکی از افراد کمین را عقب بکشد تا خودش به جای او نگرانی دهد.	حضور کنار نیروها و نگرانی جای آنها	روشنای بدر صفحه: ۵۸
۱۳. دقایقی کسانی را که بن مایه های فکری عمیق تری داشتند، شناخت و از آنها برای بالا بردن سطح معرفتی نیروها استفاده کرد. زیاد دنبال امرونی و اصلاح جریانات. نبود بیشتر قصد داشت جریانات مثبت قوی شوند تا خود به خود جریانات منفی را حذف کنند.	اهمیت بالا رفتن سطح معرفت	روشنای بدر صفحه: ۶۵
۱۴. اون چیزی که ما به فکرمون رسید تو طرح آوردیم. دیگه همه چی رو به خدا واگذار می کنیم تا خودش کمکمون کنه. ما امیدمان به خداست، نه، نه هیچ چیز دیگه ای به بچه ها بگو دعای توسل و دو رکعت نماز بخونن. دقایقی خودش هم گوشه سنگر رفت و قامت بست	ایمان به خدا و توسل به اهل بیت	روشنای بدر صفحه: ۹۵
۱۵. این عملیات هم عملیات سختیه! مثل همیشه با قدرت و اعتماد و اطمینان به خدا وارد میدان بشید و بر خدا توکل منطقه کنید که «حسبنا الله و نعم الوکیل!» من خودم زودتر از بقیه تو میرم تا از نزدیک ببینم چه خبره بعد شما بیان!	تاکید بر ایمان قلبی و توکل	روشنای بدر صفحه: ۳۹۲
۱۶. کمی مکث کرد و گفت: هفته آینده کارت پایان خدمتم را که بگیرم برنامه خارج از کشور را فعال می کنم. باید حوزه فعالیت هایمان را گسترش دهیم.	نگاه وسیع در مقاومت	محمد مسیح کردستان صفحه: ۵۱
۱۷. برو جردی پیاده شد و به بچه های گردان اشاره کرد کنار بکشند. رودروی اصغر ایستاد و خیلی خشک و شمرده گفت: مجبورم	اقتدار در برخورد با	محمد مسیح کردستان

صفحه: ۱۵۹	نیروها	نکنید از پادگان بیرون تنان کنیم. از این لجبازی‌ها دست بردارید. ما به اندازه کافی بیرون از پادگان دشمن داریم که گلوله‌هایمان را خرج آن‌ها کنیم. این آر‌تیست‌بازی‌ها برازنده سربازهای امام نیست.	
محمد مسیح کردستان صفحه: ۲۸۶	ایستادگی در مقابل انحرافات	انتخاب با خودت است و اجباری در ماندن یا رفتن ندارم؛ اما من همچنان به آرمان سازمان وفادار خواهم ماند و در برابر انحرافاتش نسبت به امام و نظام هم خواهم ایستاد. این تضاد افکار امری طبیعی است. تاکنون بستری فراهم نشده بود که افکار پراکنده همدیگر را پیدا کنند و با هم کنار بیایند. در کردستان که می‌جنگیدم متوجه شدم چقدر تنها هستیم. حیف نیست همین افرادی که به دلایلی دور امام حلقه زده‌اند با هم سر جنگ داشته باشند؟ ما مجبوریم با هم کنار بیاییم و این قدر خرده نگیریم.	۱۸.
محمد مسیح کردستان صفحه: ۳۷۶	اهمیت آموزش در مقاومت مقابل دشمن	من دیگر اجازه نمی‌دهم بچه‌های مردم بدون آموزش وارد عملیات شوند. قرار نیست چریک، کلاه سبز، چه می‌دانم جنگ جویی تربیت کنیم که چند روز با علف و مار و عقرب سیر شوند تا در برابر دشمن مقاومت کنند. تو باید چریکی پرورش دهی که روز عاشورا امام را تنها نگذارد. هنوز خیلی‌ها حضرت عباس را به شجاعتش می‌شناسند، اما از سر و سر درویش با امام بی‌خبرند. خیلی آرام ادامه داد: برو قم برو؛ و چند روحانی جوان و با انرژی که بتوانند باور حضرت عباس را به نیروها آموزش دهند با خودت بیاور. اگر نتوانی شور و شعور این جوان‌ها را هم‌زمان آموزش بدهی گردان ویژه شهدا مسیر خود را نخواهد یافت.	۱۹.

استخراج مقوله‌های اصلی و فرعی از کتاب‌های مورد بررسی

جدول ۳. استخراج مقولات اصلی و فرعی

ردیف	مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم مرتبط
۱		اندیشه دینی	ایستادگی با ذکر الله اکبر
			توکل و ایمان
			استقامت با توکل بر خدا
			ایمان به خدا و توسل به اهل بیت

تأکید بر ایمان و توکل قلبی	اندیشه راهبردی	بینش	۲		
نگاه کلان و گسترده به جنگ					
تغییر در روش جنگ					
نگاه وسیع و گسترده					
ترسیم مسیر مقاومت و ایستادگی					
نیروهای عراقی مقابل حزب بعث					
نگاه وسیع در مقاومت					
ترسیم آینده‌ی تربیت نیرو برای مبارزه و مقاومت					
در صحنه بودن	اندیشه انقلابی				
به دل خطر رفتن					
حضور در خط اول نبرد					
ناامید نشدن و پیدا کردن راه جدید					
در صحنه‌ی نبرد بودن					
تلاش برای پیدا کردن راهکار جدید					
شناخت نقاط ضعف و قوت و بررسی	روحیه خودباوری				
عملکرد جبهه خودی					
اعتماد به اطلاعات خود					
خودباوری					
اقتدار در دستور	روحیه اقتدار و ایستادگی				
ایستادگی در مقابل انحرافات					
ایستادن مقابل حرف زور					
جسارت در صحبت و مقابله با نظر مخالف					
اقتدار در برخورد با نیروها					
ایستادگی در مقابل انحرافات					
روحیه ایستادگی					
نفوذ بر آدم‌ها و اثرگذاری روی آن‌ها					

۳	کنش	گرایش	نگاه با نفوذ	روحیه صبر و شکیبایی
			ترغیب نیروها به ایستادگی و مبارزه	
			صبر	
			تحمل حرف‌های مخالف	
			صبر و تحمل	
			تحمل درد	
			تحمل و صبوری	
			سعه صدر	
			حفظ غم در دل	
			تحمل و صبوری بر فراق دوستان	
			حضور مداوم کنار نیروها و نگهداری جای آنها	روحیه حمایتگری
			فعالیت زیاد	روحیه تلاشگری
			فعالیت زیاد و خستگی ناپذیری	
			تلاش بی وقفه	
			کار مستمر و بی توجهی به خستگی	
			خستگی ناپذیر بودن	
			کار تا دیروقت	
		اقدامات نظامی	شناسایی و تحلیل درست و کامل دشمن	اقدامات فرهنگی
			یادگیری زبان دشمن (زبان عربی)	
			شناخت دشمن و توجه به جزئیات آنها	
			طرح ریزی برای مقابله با دشمن	
			اهمیت شناخت جبهه مقابل	
			آموزش نیروها	
			اهمیت بالا رفتن سطح معرفت	
			اهمیت تبلیغات در جنگ	
			نشان دادن اهمیت آموزش دیدن نیروها	

اهمیت آموزش نیروها	اقدامات اجتماعی		
اهمیت وحدت در ایستادگی و مقاومت			
استقامت در حرکت و ایستادن مقابل آمریکایی‌ها			

تعاریف مقولات اصلی و فرعی

ناظر به مقولات بینش، کنش و گرایش به مثابه‌ی سه مؤلفه‌ی اصلی شناختی و رفتاری افراد که مبنای تجزیه و تحلیل داده‌ها قرار گرفته است باید اشاره نمود که این مفاهیم (نه لزوماً به صورت طبقه‌بندی سه گانه) در حوزه‌های فلسفی، روانشناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی مورد قرار گرفته و در آثار اندیشمندان و متفکرانی مانند ماکس وبر جامعه‌شناس آلمانی در ارائه انواع کنش‌های انسانی، پیر بوردیو در نظریه عادت واره، ژان پیاژه در نظریه رشد شناختی، کورت لوین در نظریه میدان، فیلیپ زیمباردو در مطالعات روانشناسی اجتماعی بدان توجه شده است اما در یافته‌های این پژوهش با توجه به تجربیات و مطالعات پیشین محقق تلاش شده مقولات مذکور به مثابه‌ی تقسیم‌بندی سه گانه ملاک عمل تحلیل داده‌ها قرار گیرد.

بینش

در حوزه ادراکات انسان، علم و شناخت دخالت دارد که از آن با عنوان بینش یاد می‌شود. بینش همان اعتقادات ریشه‌ای و نهادینه فرد است که چارچوب اصلی شخصیت وی را شکل می‌دهد و به بیان دیگر درونی‌ترین سطح شخصیت یک انسان به حساب می‌آید (سیف، ۱۴۰۲: ۵۹). در فرهنگ مقاومت بینش، به اندیشه و تفکرات و مبانی ذهنی که پایه‌های فرهنگ مقاومت را می‌سازند اطلاق می‌شود. پایه‌هایی نظیر اندیشه‌ی دینی، اندیشه فرهنگی، اندیشه استراتژیک و اندیشه انقلابی.

اندیشه دینی

هر مقاومت و ایستادگی، پشتوانه‌ای دارد که ایمان فرد و یا جامعه به آن پشتوانه شکل و جهت می‌دهد. تاریخ شاهد مقاومت‌های بسیاری بوده که بر اثر فروپاشی پشتوانه‌ی آن، جریان پایداری نیز از بین رفته و فراموش شده. ایمان به خدا و پشتوانه‌ی دینی مهم‌ترین و محکم‌ترین مبنایی است که

مقاومت می تواند داشته باشد. مقاومت و فرهنگ مقاومت موضوعی است که در قرآن بارها به آن پرداخته شده. خداوند در آیه ۱۲ سوره هود فرموده اند «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مِّن تَابٍ مَّعَكَ وَ لَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» پس همان طور که فرمان یافته ای، پایداری کن و به همین گونه کسانی که به همراه تو به سوی خدا بازگشته اند (استقامت ورزند) و از طغیان و تجاوز پرهیزید، چرا که خدا به آنچه می کنید بصیر است. توکل به خدا از دیگر مؤلفه های اندیشه دینی است.

یکی از مبانی فرهنگ مقاومت فرماندهان در دفاع مقدس، است. فرماندهان در رؤیایی با دشمن و هنگام برخورد با مشکلات و حال نامساعد روحی، با رجوع به دین و وعده ی صادق خداوند که پیروزی حق بر باطل است قدرت مضاعف کسب می کرده و مقابل دشمن مقاومت می کردند. نمود این اندیشه دینی در توکل به خدا، توسل به ائمه در قبل از عملیات و هنگام برخورد با مشکل، قرائت قرآن برای آرامش روحی و حمله با استفاده از سلاح الله اکبر در کتاب های مورد مطالعه مشاهده می شود.

اندیشه راهبردی

استراتژی یا راهبرد، مسیر رسیدن به هدف را مشخص و معین می کند و بر دستیابی به اهداف خاص تمرکز دارد. اندیشه راهبردی نیز، اشاره به خلق آینده مطلوب و مورد نظر دارد. فرماندهان دفاع مقدس، با داشتن اندیشه راهبردی، نگاهی بلندمدت به اتفاقات و مسیر جنگ و هدف در دفاع و مبارزه، داشتند و برای این مسیر، راهکارها و برنامه های بلندمدت و کوتاه مدت ارائه می دادند. تمام فرماندهان به نوعی مسیر جنگ را مدیریت می کردند و برای آینده برنامه ریزی داشتند. استفاده از پیشمرگان توسط محمد بروجردی، پیشنهاد کردن کانال و استفاده از نقشه توسط حسن باقری و یا برنامه ریزی برای نیروهای بدر و ترسیم آینده ی مبارزه با صدام برای آن ها نمونه هایی از اندیشه راهبردی فرماندهان در کتاب های مورد مطالعه است.

اندیشه انقلابی

با شکل گیری انقلاب اسلامی ایران، اندیشه انقلابی در برخی جوانان متولد شد. کمی بعد این اندیشه شدت یافت و به مرور زمان انتقال و اشاعه پیدا کرد. نمود واضح این تفکر و اندیشه در هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران قابل مشاهده است. جوانانی که به انقلابی ها پیوستند و با آن ها

و تفکرشان همراه شدند. انسان‌هایی که اهل عمل‌اند و در صحنه‌ها حاضر؛ در مواقع نیاز به دل خطر می‌روند، بن‌بست برای آن‌ها معنی ندارد و با این تفکر، برای رسیدن به هدف و گره‌گشایی تلاش می‌کند.

اندیشه انقلابی یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فرهنگ مقاومت و حفظ کشور است که در فرماندهان دفاع مقدس این تفکر مبرهن است. اندیشه انقلابی در نمونه‌های فراوانی قابل مشاهده است. شجاعت، همراهی نیروها، حضور در دل خطر، در خط اول نبرد حاضر بودن، پیدا کردن راه‌حل جدید برای مشکلات همه نشانه‌هایی از اندیشه انقلابی است که در فرماندهان دفاع مقدس هویدا بوده است.

گرایش

گرایش به معنای تمایل پایدار فرد به یک حالت ذهنی، احساس یا رفتار خاص می‌باشد. گرایش‌ها معمولاً بر اساس تجربه‌های گذشته و ارزش‌های فرد شکل می‌گیرند و می‌توانند تعیین‌کننده رفتارهای آتی باشند (کلانتری و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۴۳). گرایش همان باورها و اعمالی است که انسان به آن میل درونی دارد. روحیات مختلف فرماندهان دفاع مقدس، در جنگ تحمیلی، نمونه‌ای از گرایش آن‌ها به مقاومت و درونی بودن فرهنگ مقاومت در آنان است. روحیاتی نظیر خودباوری، اقتدار و ایستادگی، اثرگذاری و نفوذ، صبر و شکیبایی، حمایتگری و تلاشگری؛ که هر کدام به‌نوعی با فرهنگ مقاومت مرتبط هستند.

روحیه خودباوری

اعتماد به نفس و خودباوری یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فردی است. خودباوری یعنی انسان توانایی‌ها، هویت انسانی، ویژگی‌های فردی و جمعی را بشناسد و به آن‌ها به چشم یک دارایی و ارزش بنگرد تا در زمان نیاز بتواند بهره بگیرد. این روحیه به انسان اعتمادی می‌دهد تا بتواند در تنگناها بایستد. تصمیم‌گیری کند و موانع را پشت سر بگذارد. خودباوری از ویژگی‌های سازنده‌ی فرهنگ مقاومت است. فرماندهان دفاع مقدس، با بهره‌گیری از اعتماد به نفس و روحیه‌ی خودباوری، با کمترین امکانات مقابل دشمن ایستادگی کردند. آن‌ها با شناخت نقاط ضعف و قوت و اعتماد به داشته‌ها خود را باور کرده و با تصمیم‌های درست در مواقع مناسب، توانستند

مقاومت را زنده نگه دارند. در کتاب ملاقات در فکه می‌بینیم که شهید حسن باقری با شناخت و بررسی نقاط قوت و ضعف جبهه خودی توانایی تصمیم‌گیری و بهبود شرایط را پیدا می‌کند. او در مواقع نیاز به اطلاعات خود اعتماد دارد و همه این‌ها نشان از روحیه خودباوری است.

«صیاد در جواب مخالفان که معتقد بودند اجراشدنی نیست، گفت: راست می‌گویید، شما نمی‌توانید این طرح را اجرا کنید، اما من می‌توانم و روحیه چنین کاری را دارم» (مؤمنی، ۱۳۹۶: ۲۴۲). شهید صیاد شیرازی در موقعی که همه مخالف اجرای طرح پیشنهادی بودند به توانایی‌ها و قابلیت‌هایش اعتماد می‌کند و می‌گوید من می‌توانم و روحیه انجام چنین کاری را دارم. در موقعیتی که همه کنار کشیده‌اند با تصمیم درست حرکت می‌کند. در شرایط بحران به توان خود و نیروهایش فکر می‌کند و در سرعت کم بهترین تصمیم را می‌گیرد.

روحیه اقتدار و ایستادگی

اقتدار از ویژگی‌های فردی است که باعث مقبولیت حرف و نظر فرد می‌شود و ایستادگی از حالات روحی هم‌معنی پایداری، اصرار، پافشاری و استقامت است. اقتدار و ایستادگی از ویژگی‌های بارز فرماندهان دفاع مقدس بوده. این روحیه که نشان و رنگ بوی فرهنگ مقاومت دارد، در جدیت، اقتدار در دستور، پافشاری روی تصمیم، ایستادگی برابر حرف زور و موارد مشابه خلاصه می‌شود.

روحیه اثرگذاری و نفوذ از ویژگی‌های روحی یک رهبر اسوه بودن در کنار قدرت نفوذ و اثرگذاری است. اسوه سرمشق و معیار است و فرماندهان دفاع مقدس با قرارگیری در جایگاه فرماندهی، به یک الگو و اسوه برای نیروهای تبدیل می‌شدند. از ویژگی‌های مهم اسوه و الگو اثرگذاری و نفوذ است. اثرگذاری و اعمال نفوذ، اعمالی است که به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم، در رفتار و نظرات دیگران اثر گذاشته و تغییر ایجاد کند. فرماندهی همانند رهبری با نفوذ امتداد می‌یابد و روحیه اثرگذاری و نفوذ یک قدرت است. در موارد مورد مطالعه، نفوذ و اثرگذاری از گرایش‌های فرماندهان بود. آن‌ها با استفاده از قدرت کلام، تأکید و دستور نیروها را برای مقاومت و پایداری آماده کرده و به آن‌ها انگیزه‌ی مضاعف برای نبرد می‌دادند. روحیه اثرگذاری و نفوذ از جمله روحیاتی است که فرهنگ مقاومت ریشه در آن دارد و در رفتار فرماندهان مورد مطالعه نیز به فراوانی دیده می‌شود.

روحیه صبر و شکیبایی

صبر و شکیبایی از ویژگی‌های انسانی و صفتی درونی است که عبارت از ثبات و آرامش نفس در سختی‌ها، ناملایمت‌ها، بلایا است. صبر و شکیبایی یعنی تحمل، بردباری، مقاومت در برابر ناملایمات (مطهری، ۱۳۹۷)، حفظ آرامش و مضطرب نشدن در رویارویی با مصیبت‌ها. روحیه‌ی درونی صبر و شکیبایی در مواقع مختلفی نمود پیدا کرده و نوعی بازدارندگی در فرد ایجاد می‌کند. صبر و شکیبایی از روحیات خاص و بارز فرماندهان در کتاب‌های مورد مطالعه‌ی این پژوهش است.

این روحیه در شهید حسن باقری به صورت صبر و تحمل حرف‌های مخالف دیده می‌شود. کتاب در کمین گل سرخ روحیه صبر و شکیبایی شهید صیاد شیرازی را با تحمل شرایط سخت و روزه گرفتن در کشور غریب و در حال تمرین‌های سنگین نشان داده است. در ادامه به ظاهر آرام و باصلابت اما دل پر درد او در پی شهادت یارانش اشاره کرده است. تحمل درد را در بیمارستان نشان داده که با وجود ضعف مجروحیت با صبوری مصاحبه می‌کند. در کتاب روشنائی بدر شهید اسماعیل دقایقی را در آمادگی تحمل هر شرایطی که ممکن است پیش بیاید می‌بینیم در صحنه‌ای دیگر تحمل شکنجه‌های ساواک و سکوت او را نظاره می‌کنیم که همه نشان از این روحیه صبر و شکیبایی در او دارد. در کتاب محمد مسیح کردستان نمونه‌ی صبر و تحمل را در شهید محمد بروجردی با حفظ ظاهر در غم از دست دادن نیروهایش، غصه خوردن در دل و ظاهری آرام، سعه صدر در برخورد با رفتارهای نامناسب و کنترل خشم می‌بینیم.

روحیه حمایتگری

حمایت، در لغت به معنای پشتیبانی کردن از کسی، حفاظت و جانب‌داری است. روحیه‌ی حمایتگری، روحیه‌ای است که فرماندهان در برابر نیروها و برای حمایت از آن‌ها و یا در جهت حمایت از ابلاغ‌ها و دستورات فرماندهان بالاتر به کار گرفته و از آن استفاده می‌کردند. حمایتگری با پشتیبانی و حمایت از افراد، ریشه در فرهنگ مقاومت دارد و نمونه‌های آن را در همراه نیروها بودن، پشتیبانی و کمک به آن‌ها در کتاب‌های مورد مطالعه می‌توان دید.

روحیه تلاشگری

کلمه تلاش در زبان فارسی به معنای کوشش، زحمت یا پیکار است. تلاش و زحمت برای رسیدن به هر امر و موقعیتی همواره پر از تکاپو و سختی بوده است. رسیدن به مقصد نیز همواره با مشکلات و سختی‌هایی همراه است که افراد با روحیه‌ی تلاشگر با سختی‌ها مقابله کرده و از آن عبور می‌کنند. روحیه‌ی تلاشگری در فرماندهان دفاع مقدس به‌وضوح دیده می‌شود. شب‌بیداری، تکاپو و تلاطم در منطقه نبرد، زحمات زیاد، خستگی و بی‌خوابی همه نشان‌دهنده‌ی این روحیه در این فرماندهان است که نشان از ریشه‌های فرهنگ مقاومت در وجود آن‌ها دارد.

کنش

دو عامل بینش و گرایش در انتها موجب پیدایش رفتار و عملکرد می‌شود که از آن با عنوان کنش یاد می‌شود. کنش به معنای هرگونه عمل یا فعالیتی است که توسط یک فرد یا گروه انجام می‌شود. این فعالیت‌ها می‌تواند هدف‌دار، ارادی، آگاهانه و حتی معنادار باشد و به شکل‌های مختلف تعبیر و تفسیر شود (کوئن، ۱۴۰۰: ۳۲). کنش و رفتار انسان‌ها ریشه در بینش و گرایش آن‌ها دارد و بیرونی‌ترین لایه‌ی رفتاری انسان به شمار می‌آید. اگر موضوعی به‌عنوان ارزش در فرد نهادینه شده باشد در رفتارها و کنش او کاملاً بروز پیدا می‌کند. فرهنگ مقاومت نیز ارزشی است که در وجود فرماندهان دفاع مقدس شکل گرفته و در کنش آن‌ها به‌صورت اقدامات نظامی، اقدامات فرهنگی و اقدامات اجتماعی بروز پیدا کرده است.

اقدامات نظامی

فعالیت‌های نظامی در جنگ‌ها بارزترین مقابله و ایستادگی در مقابل دشمن است. در این اقدام، نیروها به دستور فرماندهی و با استفاده از سلاح گرم و سرد به ایستادگی مقابل دشمن می‌پردازند و از رسیدن او به اهدافش جلوگیری می‌کنند. در برخی موقعیت‌ها حمله می‌کنند تا سرعت عمل و فکر کردن را از دشمن بگیرند. شناسایی، تحلیل و بررسی دشمن، شناخت دقیق و درست آن‌ها و طراحی عملیات‌هایی متناسب با شرایط قرارگیری نیروهای دشمن و استعداد جبهه خودی، از دیگر اقدامات نظامی است که در جنگ‌ها انجام می‌شود.

نمونه‌های مقاومت فرماندهان در کتاب‌های مورد مطالعه، با شناسایی‌های دقیق و ترسیم و تحلیل دشمن، طرح‌ریزی مناسب برای عملیات‌ها، فریب و ایستادگی در خط نبرد قابل مشاهده است.

اقدامات فرهنگی

در تعریف فرهنگ آمده که باورها، ارزش‌ها و رفتارهایی که مطابق با ارزش و هنجارهای یک جامعه باشد را فرهنگ می‌گویند؛ بنابراین اقدامات فرهنگی نیز فعالیت‌هایی است که در راستای باورها و ارزشی مشخص، حرکت می‌کند. اقدامات فرهنگی، تأمل و تلاش برای رسیدن به مسئله‌ای جدید و کشف مجهولات است. رفتار و اقداماتی که در راستای فهم و تفسیر فرهنگ مقاومت حرکت می‌کند و تفکری ضابطه‌مند در پشت اقدامات نهاده شده است. اقدامات فرهنگی در راستای فرهنگ مقاومت در عملکرد فرماندهان دفاع مقدس بارز و مشخص بوده و از نمودهای آن در کتاب محمد مسیح کردستان می‌توان به دعوت نیروها به صبر، اشاره به اهمیت مقاومت و تأکید بر اشاعه‌ی این فرهنگ اشاره کرد. در کتاب ملاقات در فکه نیز اهمیت به آموزش نیروها و در کتاب روشنی بدر راه‌اندازی و بها دادن به واحد تبلیغات و بالا رفتن سطح معرفت را می‌توان از اقدامات فرهنگی به شمار آورد. «با توجه به کمبود، قایق سهمی برای تبلیغات در نظر گرفته نشد. روز خوش به دقایقی گفت قایق می‌خواهد او هم که تأثیر تبلیغات و اهمیت آن را می‌دانست دستور داد یک قایق فرماندهی در اختیار تبلیغات بگذارند و هر گردانی هم قایق مخصوص تبلیغات داشته باشد با این دستور کار روز خوش شروع شد» (نظری، ۱۴۰۲: ۹۴).

اقدامات اجتماعی

اقدامات اجتماعی بر فعالیت‌هایی دلالت دارد که به جامعه و مجموعه‌ای از آدم‌ها مربوط می‌شود. سازمان‌دهی مردم و نیروها، مشارکت در تجمعات و جهت‌دهی به اعتراضات از جمله اقدامات اجتماعی است. جوامع و افراد در مسیر مقاومت و پایداری به فعالیت‌هایی دست می‌زنند که آثار زیادی را به همراه دارد. از مهم‌ترین آثار مقاومت در اجتماع، ایجاد وحدت و انسجام بین افراد جامعه است. در کتاب‌های مورد مطالعه فرماندهان مذکور نمونه‌هایی از اقدامات اجتماعی را

در جهت گیری مقابل شاه، مدیریت نیروها، ایجاد اتحاد بین مردم کردستان و سپاه و جهت دهی به ایستادن مقابل آمریکایی ها می توان دید.

نتیجه گیری و پیشنهادها

مقاله مذکور به بازنمایی فرهنگ مقاومت فرماندهان دفاع مقدس در کتب مورد مطالعه پرداخت. تحلیل کتاب های ذکر شده، نشان دهنده آن است که نویسندگان برای خلق آثار خود از رهیافت بازتابی و یا همان انعکاسی بهره گرفته اند. آن ها در نشان دادن چهره ی فرماندهان از زبان به عنوان بازتاب دهنده ی ساده ی معنا استفاده کرده اند و تمام معانی موجود در پیش، گرایش و کنش فرماندهان را به واسطه ی زبان، صرفاً بازتاب داده اند. آثار بررسی شده شامل زندگی فرماندهان از کودکی تا شهادت بوده و روالی عادی و واقعی را با خود همراه داشت. در برخی قسمت های کتاب ها جملات به جامانده از فرماندهان شهید دفاع مقدس مشاهده شد و در برخی قسمت ها دست نوشته ی آن ها در کتاب آورده شده بود که نشان از سندیت و معتبر بودن محتوا داشت. دخل و تصرف نویسندگان به کار محسوس نبود و صرفاً برای پیوستگی و داستانی بودن کتاب از هنر نویسندگی خود بهره برده بودند و این امر خللی به ویژگی های شخصیتی فرمانده ها وارد نکرده بود.

فرهنگ مقاومت یکی از فرهنگ های منحصر به فرد و خاصی است که در جامعه ی انقلابیون و رزمندگان دفاع مقدس جاری و ساری بوده است. با بررسی ۴ اثر از برترین آثار ادبیات پایداری در حوزه ی فرماندهان دفاع مقدس که به توصیف و بازآفرینی ارزش های دینی، انقلابی، وقایع و صحنه های جنگ، روحیات فردی و ... آن ها پرداخته بود با مشاهده، توجه و بررسی ارزش ها و هنجارهای نهفته در آن ها و روابط اجتماعی شان توانستیم به فرهنگ مقاومت و الگوی فرهنگی آن پی ببریم. در این آثار با واژه ی مقاومت به صورت مستقیم و غیرمستقیم مواجه بودیم. واژه های ایستادگی، صبر، تحمل، پایداری همه مفهوم مقاومت را به مخاطب القا می کردند. در بخش هایی از کتاب نیز با بررسی توصیف صحنه ها به مقاومت و فرهنگ مقاومت فرماندهان رسیدیم.

در این پژوهش پس از بررسی مفاهیم معین شد که فرهنگ مقاومت یک موضوع صرفاً دفاعی نیست؛ بلکه فرهنگی پویا، تهاجمی و مبتنی بر تفکر و دوراندیشی است. فرهنگ مقاومت با مفهوم

هویت پیوند دارد. این پیوند در مقوله‌های اصلی مشخص است؛ زیرا هویت به ساحت‌های وجودی انسان وابسته است. در این پژوهش به ۱۳ مقوله‌ی فرعی و ۳ مقوله‌ی اصلی دست یافتیم. مقولات اصلی شامل بینش، کنش و گرایش هستند که مشخص شد فرهنگ مقاومت در این سه ساحت شکل گرفته و امتداد می‌یابد. می‌توان از فرهنگ مقاومت به‌عنوان یک عنصر نقش‌آفرین نیز یاد کرد.

بینش اولین مقوله اصلی است که بر پایه‌ی اعتقادات فردی و درونی‌ترین بخش از شخصیت انسان را می‌سازد. این مقوله دربرگیرنده‌ی ۳ مقوله‌ی فرعی است.

در اندیشه‌ی دینی پیوند دین و اعتقادات با مقاومت و فرهنگ مقاومت تحلیل و بررسی شد. توکل و اعتماد به خداوند از شاخص‌های اساسی اندیشه دینی در فرهنگ مقاومت است. از دیگر شاخص‌های مهم الگوی مقاومت، دعا و اظهار نیاز به خداوند است. فرماندهان رابطه‌ی خاصی با خدا داشتند و توسل و توکل از ارکان اساسی ذهن آن‌ها در جنگ به‌حساب می‌آمد. ایمان قلبی فرماندهان به امدادهای الهی و به‌کارگیری این احوالات در لحظه‌های سخت و حساس نبرد نشان از ریشه‌های محکم اندیشه دینی و جایگاه ویژه و خاص آن در فرهنگ مقاومت دارد.

اندیشه راهبردی دومین مقوله‌ی فرعی بینش است. تحلیل تصمیم‌ها و نگاه راهبردی فرماندهان، نشان‌دهنده‌ی اهمیت این اندیشه و پیوستگی آن با فرهنگ مقاومت را دارد. نویسندگان در خلق این آثار اندیشه‌ی راهبردی فرماندهان دفاع مقدس را به‌خوبی انعکاس داده و اهمیت این اندیشه را در مقاومت و فرهنگ مقاومت نشان دادند. بررسی این اندیشه در فرماندهان نشان می‌دهد آن‌ها همواره به دنبال برنامه‌ریزی درست و طولانی‌مدت برای آینده و تعیین راهبرد برای روزهای سخت بودند. نگاه وسیع فرماندهان و توجه و تمرکز آن‌ها برای هموار کردن مسیر غیرقابل چشم‌پوشی و انکار است که نشان از فرهنگ مقاومت در بینش و اندیشه آن‌ها دارد.

اندیشه‌ی انقلابی، مقوله‌ی فرعی سوم در ساحت بینش است. تحلیل فرماندهان در کتاب‌های مذکور اندیشه‌ی انقلابی‌شان را به‌خوبی انعکاس داده و به مخاطب نشان می‌داد. فرماندهان در صحنه‌های نبرد و در دل خطر حاضر بودند و بن‌بست برایشان معنی نداشت. این تصویرسازی‌ها نشان‌دهنده‌ی بازنمایی بازتابی اندیشه انقلابی فرماندهان در کتاب‌های مورد مطالعه بود. این اندیشه که با شکل‌گیری جریانات انقلاب اسلامی ظهور کرد، با جنگ ادامه یافت و در وجود جوان‌ها

نهادینه شد. فرماندهان نمونه بارز جوانانی با اندیشه انقلابی هستند که بدون توجه به خطرات و اتفاقات ممکن، بر همه چیز چشم می‌پوشند و آماده‌ی فداکاری و جان‌فشانی برای پیشرفت انقلاب و جامعه و حفظ آن از خطرها هستند. کتاب‌های مورد مطالعه اندیشه انقلابی فرماندهان را به خوبی نشان داده است.

ساحت بعدی که مجموعه‌ی ۶ مقوله‌ی فرعی است، گرایش فرماندهان است که قسمت میانی شخصیت آن‌ها را می‌سازد. گرایش اشاره به روحیات، احساسات و حالات درونی فرماندهان که آن‌ها را به سمت کنش سوق می‌دهد دارد. روحیه خودباوری بازنمایی اعتماد به نفس، خودباوری، شناخت نقاط قوت و نقاط ضعف، تصمیم درست، ابراز توانایی در انجام کار و روحیاتی از این دست است. در آثار تحلیل شده، نویسندگان فرماندهان را افرادی توانمند، دقیق و با اعتماد به نفس بالا و متکی بر خود ترسیم کرده‌اند که از آن می‌توان با عنوان روحیه‌ی خودباوری تفسیر کرد.

روحیه‌ی اقتدار و ایستادگی از دیگر ویژگی‌های بازنمایی شده‌ی فرهنگ مقاومت فرماندهان است. این روحیه که برداشت شده از رفتارها و حرف‌های فرماندهان در کتاب‌هاست؛ نشان از اقتدار فرماندهان و توانایی آن‌ها در ایستادگی دارد. شامل روحیاتی چون ایستادگی مقابل حرف زور، مقابل اشتباه، مقابل انحرافات، اقتدار و جدیت در برخورد و دستور دهی و مواردی از این دست می‌شود. هر چهار فرمانده مورد مطالعه دارای این روحیه بودند که از نمودهای مقاومت و پایداری است. می‌توان گفت روحیه‌ی اقتدار و ایستادگی از ویژگی‌های غیرقابل انکار فرماندهان است که در دوران مختلف زندگی آن‌ها بارز و شهود است.

روحیه اثرگذاری و نفوذ مقوله‌ی بعدی استخراج شده از مفاهیم پایه است که در دسته گرایش فرماندهان قرار گرفت. این روحیه که از موضوعات مهم در فرهنگ مقاومت است؛ از تحلیل آثار رفتار و صحبت‌های فرماندهان با نیروها و میزان اثرگذاری آن‌ها به دست آمد. همه فرماندهان از قدرت نفوذ و اثرگذاری برخوردار بوده‌اند. آن‌ها با استفاده از این روحیه و قدر اثرگذاری، نیروها را در خط نگره می‌داشتند و توان مقاومت و ایستادگی را در آن‌ها بالا برده و فرهنگ مقاومت را در خط نبرد زنده نگه می‌داشتند.

روحیه بعدی صبر و شکیبایی است که از مضامین مهم مقاومت است. در آثار مورد بررسی، فرماندهان با صبوری، حفظ ظاهر، کنترل خشم، تحمل درد و مواردی از این قبیل مقاومت درونی و گرایش روحی‌شان را به پایداری و مقاومت بروز می‌دادند. صبر و تحمل نمادی از مقاومت در بعد نرم است و داشتن این روحیه در فرماندهان نشان‌دهنده‌ی عمق فرهنگ مقاومت در روح آن‌هاست و این موضوع که صبر و تحمل با فرهنگ مقاومت جدایی‌ناپذیرند.

روحیه‌ی حمایتگری، ویژگی دیگری است که از بازنمایی مفاهیم و رفتار فرماندهان به دست آمد. حمایتگری و پشتیبانی از نیروها، مردم و فرماندهان بالادست، در تمام کتاب‌های مورد مطالعه مشهود بود و نشان می‌داد پایداری، حمایت و ایستادگی برای دفاع از دیگران در شخصیت فرماندهان مورد مطالعه وجود دارد. این روحیه‌ی مشترک در فرماندهان، نشان‌دهنده‌ی قدرت پشتیبانی و حامی بودن و توان روحی آن‌هاست که پیوند با فرهنگ مقاومت دارد.

روحیه‌ی تلاشگری مضمون برداشت‌شده از تلاش‌های بسیار، بی‌خوابی کشیدن‌ها در مسیر هدف، تکاپو و صرف انرژی همه نشان از ارزش مقاومت و فرهنگ مقاومت در روحیه‌ی فرماندهان دارد که منجر به تلاش بی‌دریغ آن‌ها می‌شود. فرماندهان همگی در تکاپو و تلاش بودند و سختی به جان می‌خريدند تا بتوانند مقاومت را زنده کنند.

سومین مضمون اصلی برداشت‌شده از بازنمایی فرهنگ مقاومت فرماندهان، کنش است. کنش که بیرونی‌ترین بخش شخصیت انسان و همان رفتار اوست، به مضامینی اشاره دارد که ظاهر مقاومت را شکل می‌دهد. اقدامات نظامی بارزترین مضمون مقاومت است. در تحلیل و بررسی کتاب‌ها به تکرار می‌بینیم که فرماندهان به شناسایی دشمن می‌پردازند، آن‌ها را تحلیل می‌کنند. برنامه‌ریزی می‌کنند و بعد از طراحی عملیات برای حمله و یا دفاع حرکت می‌کنند. این اقدامات نشان‌دهنده‌ی بخشی از کنش مقاومت است. اقدامات دیگر بازنمایی شده از فرماندهان در اقدامات فرهنگی که شامل آموزش صحیح و اصولی به نیروها و تأکید بر مبانی فرهنگ مقاومت است و اقدامات اجتماعی که تأکید بر وحدت و اجماع مردم و اقدامات ناظر بر اجتماع برای رسیدن به پیروزی است خلاصه می‌شود.

فرهنگ مقاومت فرماندهان در سه ساحت بینش گرایش و کنش بازنمایی شده که بینش شامل اندیشه‌های دینی، راهبردی و انقلابی است. گرایش شامل روحیه خودباوری، اقتدار و ایستادگی،

اثرگذاری و نفوذ، صبر و شکیبایی، حمایتگری و تلاشگری است و کنش شامل اقدامات نظامی، فرهنگی و اجتماعی است. با توجه به ساحت‌ها و ابعاد شکل‌دهنده‌ی فرهنگ مقاومت می‌توان گفت با شکل‌گیری فرهنگ مقاومت در افراد و ترویج آن در جامعه، ابعاد دیگر مقاومت نیز ظهور و بروز خواهد کرد و فرهنگ مقاومت بر ابعاد دیگر آن تأثیرگذار خواهد بود. پیروزی‌ها و موفقیت‌های جنگ در گرو فرهنگ مقاومت بوده است و تا وقتی فرهنگ مقاومت شکل نگیرد اثری از مقاومت سخت نخواهد بود. همه فرماندهان دارای ویژگی‌های ذکر شده بودند که نشان از اهمیت مضامین در زندگی آن‌ها و همین‌طور اثرگذاری آن‌ها در ساختار فرهنگ مقاومت است. فرماندهان جنگ تحمیلی در مناطق گوناگون و شرایط مشابه رفتارهای همانندی از هم بروز می‌دادند و همه آن‌ها به مواردی چون برنامه‌ریزی، اهمیت ایستادگی، تلاش، راهبرد و هدف و ... اهمیت ویژه‌ای قائل بودند. همگی اندیشه انقلابی و روحیه‌ی سخت‌کوشی داشتند که همه نشان از ریشه‌های فرهنگ مقاومت در آن‌ها وزندگی‌شان دارد.

در راستای مقاله پیشنهاد می‌شود ارگان‌های نظامی به ابعاد درونی فرهنگ مقاومت توجه ویژه‌ای کنند و از طریق ارتقای بینش و تقویت گرایش اعضا به مقاومت، بازدهی اقدامات را ارتقا دهند. همچنین نویسندگان حوزه‌ی ادبیات پایداری، به لایه‌های زیرین و درونی فرهنگی شخصیت کتاب‌های خود در این حوزه توجه ویژه‌ای کنند تا آثاری که خلق می‌شود اعتبار و ارزش بیشتری داشته باشد. با توجه به این موضوع که افزایش روحیه خودباوری باعث افزایش توان نظامی و توان مقاومت می‌شود پیشنهاد می‌شود برای ارتقای این فرهنگ به افزایش روحیه خودباوری و اعتمادبه‌نفس توجه ویژه‌ای شود. همچنین پیشنهاد می‌شود وزارت آموزش و پرورش، توجه ویژه‌ای به ارتقای بینش‌ها و گرایش‌های استخراج شده در این پژوهش داشته باشد و از این طریق فرهنگ مقاومت را از کودکی به دانش‌آموزان آموزش دهد.

فهرست منابع

- اشعری، سمیرا و شاه‌حسینی، احد. (۱۴۰۲). «طراحی فرهنگ محور با نظریه بازنمایی استوارت هال؛ نمونه موردی هویت بخشی بسته‌بندی صنایع دستی ایران». نشریه رهپویه هنرهای تجسمی، دوره ۶، شماره ۳، ۸۹-۸۱.
- امام‌جمعه، فرهاد. (۱۳۹۵). «جامعه‌شناسی فرهنگی». تهران: نشر بهمن برنا.
- آیینی‌وند، صادق. (۱۳۷۲). «پژوهش‌هایی در تاریخ و ادب». تهران: اطلاعات.
- پناهی، عباس و محمدزاده، اسدالله. (۱۳۹۵). «تصویر زن ایرانی در سفرنامه‌های فرانسویان از اوایل دوره قاجار تا انقلاب مشروطه بر اساس نظریه بازنمایی استوارت هال». پژوهش‌نامه‌ی انجمن ایرانی تاریخ، سال هفتم، شماره ۲۷، ۱-۲۳.
- جمعی از نویسندگان. (۱۳۹۲). «نقشه مهندسی فرهنگی کشور». شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- چهرقانی، رضا. (۱۳۹۶). «ادبیات پایداری در ایران بازنمایی مؤلفه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌ها». ادبیات پارسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۷، شماره ۲، ۱-۳۳.
- حسینی فر، عبدالرحمن، ملایی توانی، علیرضا و نجار، سعید. (۱۴۰۰). «بازنمایی خشونت نظامیان عراقی در خاطره نگاشته‌های اسرای ایرانی جنگ/دفاع مقدس». فصلنامه علمی تاریخ نگری و تاریخ‌نگاری دانشگاه الزهراء، سال سی و دوم، شماره ۲۹، ۵۵-۷۹.
- خضرای راد، جواد؛ قالیباف، محمدباقر؛ احمدوند، محمدعلی و محکی، علی‌اصغر. (۱۴۰۱). «راهکارهای انتقال آموزه‌های فرهنگی دفاع مقدس به نسل آینده». فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۸، شماره ۲ پیاپی (۳۰)، صفحه ۳۵-۵۶.
- ریمون، آرون. (۱۳۸۹). «مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی». ترجمه باقر پرهام، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۴۰۲). «روانشناسی پرورشی نوین». تهران: دوران.
- عاشوری، داریوش. (۱۳۸۰). «تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ». تهران: نشر آگه.
- عبدالله، مولی. (۱۴۱۲ ق) «الحاشیه علی تهذیب المنطق». قم: موسسه النشر الاسلامی.
- علامیان، سعید. (۱۴۰۰). «ملاقات در فکه (زندگینامه شهید حسن باقری)». تهران: انتشارات سوره مهر.
- عمید، حسن. (۱۳۷۵). «فرهنگ فارسی عمید». تهران: نشر امیرکبیر.

- غفاری هاشجین، زاهد و دژگیر، مریم. (۱۳۹۲). «نقش فرهنگ ایثار و شهادت به مثابه سرمایه اجتماعی در پیشرفت نظام جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه مقام معظم رهبری». فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های انقلاب اسلامی، شماره ۵، صفحه ۱۲۱، ۹۹-۱۲۴.
- فاطمی، داوود و اسلامی فارسانی عباس. (۱۳۹۷). «ارزیابی نظام ارزش‌های جامعه در دوران دفاع مقدس و دوران کنونی». فصلنامه علمی-ترویجی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۴، شماره ۲، صفحه ۱۱۴-۱۱۵.
- فرخی، میثم. (۱۳۹۷). «بازنمایی ویژگی‌های رهبری فرماندهان جنگ تحمیلی در سینمای دفاع مقدس مورد مطالعه: فیلم‌های به کیودی یاس، شور شیرین و ایستاده در غبار». فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و یکم، شماره ۸، ۶۰-۸۴.
- فلیک، اووه. (۱۳۸۷). «درآمدی بر تحقیق کیفی». ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- کافی، غلامرضا، خیراندیش، مهدی و افشون، فروغ. (۱۳۹۵). «مقایسه شان پایداری در سه کتاب سووشون سیمین دانشور، ای کاش گل سرخ نبود منیژه آرمین و دا سیده زهرا حسینی». کنگره بین‌المللی زبان و ادبیات.
- کرایب، یان. (۱۳۸۲). «نظریه اجتماعی کلاسیک». ترجمه شهناز مسمی پرست تهران: آگاه
- کلانتری، مهرداد، شاکه نیا، فرحناز، عرب مقدم، نرگس. (۱۳۹۷). «نظریه‌های شخصیت با تأکید بر خودشناسی». تهران: کنکاش.
- کوئن، بروس. (۱۴۰۰). «مبانی جامعه‌شناسی». ترجمه غلام عباس توسلی، رضا فاضل، تهران: سمت.
- نصرت‌الله. (۱۴۰۲). «محمد مسیح کردستان (زندگینامه شهید محمد بروجردی)». تهران: انتشارات روایت فتح.
- مارشال، کاترین. (۱۳۷۷). «روش تحقیق کیفی». ترجمه علی پارسائیان، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- مصلی نژاد، عباس. (۱۳۹۳). «نقش ساختار سیاسی در سیاست‌گذاری فرهنگ مقاومت». فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هفدهم، شماره ۶۲، ۶-۳۱.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۹۷). «حکمت‌ها و اندرزها». ج ۳، تهران: انتشارات صدرا.
- ملاصدرا، محمدبن ابراهیم. (۱۳۶۲). «منطق نوین مشتمل بر اللمعات المشرقیه فی الفنون المنطقیه». تهران: آگاه
- معین، محمد. (۱۳۸۶). «فرهنگ معین». تهران: نشر زرین.
- مؤمنی، محسن. (۱۳۹۶). «در کمین گل سرخ (زندگینامه شهید علی صیاد شیرازی)». تهران: انتشارات سوره مهر.

- میر قادری، سید فضل‌الله و کیانی، حسین. (۱۳۹۱). «بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در قرآن». مطالعات ادبی متون اسلامی، شماره ۱، صفحه ۶۹-۹۵.
- میری، مریم سادات و نصراللهی، محمدصادق. (۱۴۰۰). «بازنمایی شخصیت زن در کتاب‌های خاطره نگاری دفاع مقدس (مطالعه موردی کتاب‌های ساحی، صباح، زیباترین روزهای زندگی و چراغ‌های روشن شهر)». زن در فرهنگ و هنر، دوره ۱۳، شماره ۲، ۲۷۱-۲۵۱.
- مهدی زاده، سید محمد. (۱۳۸۷). «بازنمایی و رسانه». تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- نامنی، ریحانه، میراحمدی، ابوالقاسم و شریعتی، سیدعلی اکبر. (۱۴۰۱). «ساخت و اعتباربخشی انگاره شناختی فرهنگ مقاومت در شعر پسا انقلاب بر اساس مدل‌سازی و تحلیل ساختاری راهبردی». دو فصلنامه علمی پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی دانشکده علوم انسانی اسلامی و قدرت نرم دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، سال دوازدهم، شماره ۲۶، ۱-۲۷.
- نظری، مرضیه. (۱۴۰۲). «روشنای بدر». تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.
- هال، استوارت. (۱۳۹۶). «درآمدی بر فهم جامعه مدرن». مترجم: محمد نبوی، تهران: نشر آگه.
- krippendorff, k. (2004) Content Analysis: An Introduction to its Methodology, London: sage.
- Gavin Weedon(2014). Military resisters, war resistance, and the ethics of exposure and disclosure
- Hall, S. (1997). "The Work of Representation", In Cultural Representation and Signifying
- Sarah D. Phillips, Tamara Martsenyuk(2023). Women's agency and resistance in Russia's war on Ukraine: From victim of the war to prominent force. Womens Studies International Forum.

